

НАГРАДА „БРАНКО МИЉКОВИЋ“ – ТРАЈАЊЕ, ВРЕДНОСТ, МИСИЈА

О литературним наградама мало кад се разговара начелно, изван заоштреног полемичког контекста.

Честу предрасуду у овим *ad hoc* расправама представља уверење како награде треба да буду тек мера естетске вредности дела или барем поуздан показатељ књижевних заслуга писца. А награде најчешће нису само то. Наиме, као уобичајен аргумент за оспоравање одлука о избору награђеног дела/аутора користе се „дискредитујући“ подаци о ванлитерарним утицајима на одлучивање књижевног жирија. Стратегија полемичара је, заправо, ова: од правила кривотворити изузетак, од обичаја – скандал. Пренебрегава се да је управо *ванлитерарност* битно својство литературних признања.

Књижевне и уметничке награде јесу оруђе модерне културе којим се успоставља, али и оправдава одређени вредносни поредак. Дакле, не поредак искључиво естетских (поетских) чинилаца. Историја књижевности склона је, рецимо, да књижевна признања ишчитава као веродостојан податак о првобитној рецепцији неког дела и да потом реконструише изворни хоризонт очекивања, па и систем поетичких погодби и рестрикција, валидан у датом тренутку. Иако начелно исправан, овакав приступ занемарује друштвену (полифункционалну) природу књижевних награда и реалне, емпиријске услове књижевног живота. Узимање у обзир исколовених чињеница извешће нас на терен социологије књижевности, али и оних књижевноповесних оријентација које не потискују у други план тзв. „ванлитерарна“ питања.

Нека од њих су: ко, каквим поводом и с каквим интересима додељује одређено литерарно признање?

Као саставни део сложене мреже посредујућих установа, задужених за књижевну дистрибуцију и потрошњу, награде подразумевају и допунску институционализацију критичког

Александар Костадиновић

читања. Наиме, критичари као актери литературног награђивања нису само уобичајени припадници „књижевног миља“: они су у овом случају одабрани и позвани да буду, најчешће краткорочно, заступници одређене установе. А институције које додељују књижевне награде могу се, пак, разврстати на примарно књижевне установе (издавачке куће, библиотеке, еснафска и каква друга књижевна удружења...) и на оне друштвене установе чији примарни интерес и активности нису повезани с књижевношћу самом (државна и локална управна тела, црквене организације, средства јавног информисања...). Ово диференцирање не мора утицати на вредност и дигнитет књижевне награде, али ће макар незнатно обликовати њену каквоћу. Тачније: о специфичном квалитету признања одлучиваће скуп претпостављених вредности који покровитељска установа хоће да промовише. С тим вредностима биће усклађен, колико год је то могуће, избор критичарâ – додељивачâ награде.

Узме ли се у обзир и онај крајње прагматичан аспект књижевних награда (који подразумева новчану добит или публиковање књиге или макар организовани критички одазив), испоставља се да оне заиста јесу вид савременог „индиректног меценатства“ и да однос лауреата и покровитеља у многоме подсећа на однос „вазала и суверена“ (Робер Ескарпи).

Из овога проистиче читав низ нових недоумица.

Не спроводи ли се, тако, награђивањем, жељена књижевна политика?

И није ли свако литературно одличје, сразмерно свом друштвеном (институционалном) значају, у мањој или већој мери саставни део „социо-символичког поретка“?

Не одређује ли то књижевне награде као претежно конзервативну културну установу, а тек спорадично као полугу културног мењања и иновације (премда се учесници књижевног живота понашају као да је управо обрнуто)?

Нису ли зато признања не само мерило успешности награђеног остварења, већ много више показатељ етаблираности писца?

У нашим приликама чак је и веза између награде и трговачког успеха дела веома спорна.

Годинама уназад два најбитнија признања на српском књижевном простору – НИН-ова награда и награда „Меша Селимовић“ (обе под покровитељством средстава јавног информисања) демонстрирају „способност штампе, радија и филма да уведу једно дело у популарне кругове“, тј. могућност да значајно утичу на књижарско пословање и публику, па и на продају и читаност дела. Међутим, ова могућност остварива је данас (и овде) само када је награђена књига роман.

Значај и статус књижевне врсте унутар жанровског система у великој мери детерминише значај и статус литературне награде (уколико је она жанровски испрофилисана). У данашњем тренутку маргинализације поезије и њеног потпуног рецепцијског назадовања, када критичарски избор релевантних поетских наслова редовно и вишеструко премашује књижарску селекцију истих (јер у књижарама песничких књига, као и њихових читалаца, заправо, нема!), награде намењене књигама поезије не представљају пут до успеха дела. Парадоксално, оне постају једино мерило успеха. Успех сâм.

У неком другом времену, када је било оствариво да књига поезије добије многострука издања и да се публикује, рецимо, у више хиљада примерака, песнички успех је изгледао сасвим другачије. Тада су награде још биле „један од најинтензивнијих начина да се песнику потврди присуство његове поезије у слуху и духу читалаца“ (Иван В. Лалић). Под садашњим околностима ни инаугурација за „принца песника“, вероватно, не би вредела много.

Наиме, за стваралаштво Бранка Мильковића с много је разлога изречено да његова „појава, вредност и утицај [...] имају све карактеристике једне књижевне експлозије“ (Јован Пејчић), а њене разmere биле су мериве, између остalog, важношћу и последицама једног књижевног одличја. С двадесет

и шест година, аутор поетске књиге *Ватра и ништа* (1960) добио је Октобарску награду града Београда за песништво. Тиме је постао њен најмлађи лауреат. Као уобичајен одговор, у средини која „тешко подноси [...] већа признања и похвале“ (Петар Џацић), покренути су били описани механизми дискредитације одлуке о награди, не би ли се оспорила вредност награђеном делу. Злонамерно су били пренаглашавани политички и интимни детаљи из живота и дела писца који би га училили подобним за ово, у то време веома цењено признање. Неумољива интригантска логика претворила је „принца песника“ у „режимског аутора“ и „дворског поету“. У „принца“!

Потоња песникова „абдикација“, за коју се поуздано зна да је била ствар тренутног колебања, искоришћена је за изрицање, овога пута јавне оптужбе током анкете у *Дуги* („Зашто се песник одрекао својих књига?“). Неки од одговора анкетираних – као онај о „штетности и парадности буржоаски неиживљеног геста“ – имали су јасне идеолошке импликације, а из данашње перспективе изгледа да је највећа пажња била усмерена према могућем (не до краја изреченом) песниковом одрицању од важног друштвеног одличја. Октобарска награда је, чини се, имала кључно место у „недоличној кампањи, закулисаној и опадачкој“ (Танасије Младеновић) која је непосредно претходила песниковој смрти.

Неупоредивост два књижевна (и уопште културна и политичка) тренутка није сагледива само кроз доцнију иронијску реинтерпретацију Миљковићевих стихова да „поезију више нико неће писати“ (Матија Бећковић). Стварне димензије данашње скрајнутости поетске речи, али и маргинализације књижевности уопште поразније су од тога. Друштвени значај поезије, па и литературе некад и сад, препознаје се и по томе колико се важности придаје књижевним признањима. Као и могућем одрицању од истих.¹

1 Овде никако не треба пасти у замку идеализације прошлости.

Несвакидашње разmere Миљковићеве песничке популарности везују се, ипак, за период након његове смрти, те су објашњиве интересовањем

* * *

Литерарна признања додељују се обично поводом књижевних јубилеја (али и о разним датумима од значаја за покровитељску установу). Награда „Бранко Миљковић“ покренута је 11. фебруара 1971. године – на десет година од смрти песника чије име носи. Тог дана је у нишком Народном музеју отворена поставка Миљковићеве радне собе, а на Синђелићевом тргу откривена песникова биста, рад вајара Небојше Митрића. На свечаној академији у Народном позоришту установљено је тада признање које Скупштина града Ниша ануално додељује најбољој песничкој књизи. Одонда, награда је уручена четрдесет и два пута, са четрдесет и три равнопровна лауреата и једним добитником „Специјалне повеље“.

Ова награда иде у ред старијих на нашем књижевном простору. У кругу сродних, намењених поезији, мало је оних дужега трајања (то су признања „Милан Ракић“ и „Раде Драинац“, Змајева, Бранкова и Дисова награда). У култури малог народа која је сва у знаку „хаоског колебања догађајних елемената“; ма која непрекинута линија културног трајања, сваки успостављени и очувани континуитет, представља драгоценост.

Међутим, дуг век не може бити једина гаранција вредности. Награде као установе културе имају своју специфичну динамику, често условљену (де)стабилизацијама друштвеног почетка – своје процесе мењања и прилагођавања, настајања и нестајања. Од трансформативних процеса најчешће су на делу идеолошке адаптације (брисање старих или уписивање нових идеолошких значења), пропозицијске измене (структуре жи-

публике за песникову трагичну судбину. О томе, најзад, сведоче сличне почести па и успех (високи тиражи и Октобарска награда) које је задобила прва критичка монографија о овоме песнику – *Бранко Миљковић или неукротива реч* (1965) Петра Џацића.

С друге стране, сви напади на Миљковића, повезани с Октобарском наградом, не сведоче само о књижевном престижу награде, већ и о њеном институционалном значају, те о њеном специфичном идеолошком квалитету и вредности.

рија, концепције награде, књижевног корпуса), поетолошка и разна друга „прекодирања“.

На пример, историјат награде „Милан Ракић“, као најстаријег песничког одличја у нас (установљеног далеке 1938), показује у том смислу једну занимљиву појединост: ова је награда без већих колебања у вредности и друштвеном статусу успешно надтрајавала нестанак двеју државних заједница, разноврсне идеолошке заокрете у друштву, али је суштинску трансформацију (која је водила њеној знатној девалвацији) претрпела под утицајем променâ у књижевним установама. Како је, почев од шездесетих година XX века, под директним надлештвом Удружења књижевника Србије, ова награда је поделила и судбину своје покровитељске установе. С познатим еснафско-идеолошким деобама унутар српских списатељских организација почетком прошле деценије (када је припадност организацији постала важнија од књижевних квалитета), ова награда је и сама постала оличење поменуте кризе...

Наведени пример индиректно нас враћа питањима којима је отворен овај текст.

Не значи ли то да књижевне награде морају имати своје утемељење у књижевним вредностима и поред свог ширег друштвеног (институционалног) карактера?

Да ли је *литерарност* награђеног дела незаобилазан фактор, упркос утицају разних ванлитерарних чинилаца на генезу и трајање признања?

Није ли, у ствари, *вредност награде*, еквивалентна вредности њоме награђених дела?

Може ли се, на крају, са успехом спроводити било која књижевна политика ако се занемаре естетски *домети* књижевних текстова?

Захваљујући „антологичарској изоштрености критеријума њених додељивача“, награда „Бранко Мильковић“ и данас (као и пре тридесетак година) има статус „једног од највећих и најуваженијих признања“ (Иван В. Лалић) која се могу доделити

српском песнику. Пажљив поглед на списак награђених, који се може читати двојако – и као низ награђених дела (*Страсна мера, Лазарева субота, Ружа језика, Кућа Бахове музике...*) и као низ „славодобитника“ (Стеван Раичковић, Љубомир Симовић, Борислав Радовић, Александар Ристовић...); потврдиће утисак да је нишким признањем „по правилу [била] награђивана и добра књига и песник који је то заслуживао“ (Васа Павковић).

По свему, награда „Бранко Мильковић“ била је истовремено и тачно мерило вредности и добар показатељ поетичких (стилских и идеолошких) кретања у савременом српском песништву. Утолико је од већег значаја чињеница да се нишко признање поезији и само приближава сопственом јубилеју полуековног трајања.

* * *

Ако се књижевна признања поделе на *канонизујућа* и *откривалачка*, на она која уводе лауреата у ред етаблираних писаца („живих класика“) и на она која имају наглашену хеуристичку димензију, могуће је поставити следеће питање: књижевна награда „Бранко Мильковић“ досадашњим својим постојањем којој групи признања се приклонила? Канонизујућим или откривалачким?

Постоје, наиме, признања код којих ове недоумице нема, јер је њихов специфични карактер уписан у саме пропозиције награде. Када је реч о песничким признањима, Дисова и Бранкова награда заузимају супротне, поларне позиције: прва се додељује за „шири опус и изразити песнички рукопис“, дакле за животно дело; док се другом одликују „прве песничке књиге на српском језику“, тј. дебитантска остварења. Међутим, чак и када се пропозицијски не разликују, награде својим међусобним одношењем и различитошћу задобијају сасвим особена, препознатљива обележја. Ако се истовремено сагледају пропозицијски сличне награде – „Бранко Мильковић“ и Змајева награда, као признања која се додељују најбољој песничком

делу из прошлогодишње књижевне продукције; доћи ће се до закључка да се та два признања у многоме разликују. Када за- немаримо неке од битних разлика (у трајању признања, у зна- чају и типу покровитељске установе, итд.) и само хронолошки упоредимо спискове лауреата, долази се до закључка да са временом награда „Бранко Мильковић“ све више поприма ка-рактер откривалачког поетског признања.

Заправо, првих петнаестак година постојања ове награ-де протекло је у кашњењу у односу на Змајеву награду, у својеврсном одоцњењу (које се морало надокнадити) спрам награде старијег постанка. Изузме ли се први њен лауреат Ми-лутин Петровић, овај период протекао је углавном у награђивању већ признатих српских писаца (Васко Попа, Стеван Раич-ковић, Миодраг Павловић), од којих је значајан део већ био овенчан Змајевом наградом. Прекретнику представља 1986. година када награду добија Мирослав Максимовић за књигу *Сонети о животним радостима и тешкоћама*. Овај песник ће Змајеву награду добити тек 2000. а Дисову 2002. године. Након тога, ови откривалачки тренуци постали су готово правило.

Одонда, награду су добијали следећи (у датом тренутку не сасвим потврђени) песници: Драган Јовановић Данилов (1993), Ана Ристијовић (1999), Војислав Караповић (2000), Жи-ворад Недељковић (2001). Сви они ће тек накнадно постати лауерати других значајних поетских признања. Током протекле деценије овај тренд биће још снажније потврђен: награ-де су добијали Ненад Јовановић (2004), Дејан Алексић (2005), Енес Халиловић (2011), Ален Бешић (2012), песници рођени током седамдесетих година XX века.

Наравно, награда „Бранко Мильковић“ не може бити хеу-ристичка на начин признања која се додељују потпуно неафи-рмисаним писцима. Због тога, ако Змајева награда потврђује и окончава процес канонизације неког песника у савременој српској књижевности, награда „Бранко Мильковић“ тај процес отпочиње.

* * *

Као јубилеји, књижевне награде су и врста институциона-лизованог памћења.

Један од добитника песничке награде „Бранко Мильковић“ с правом је приметио да ово признање јесте и „подсећање на песника чије име носи, на његову апсолутну поетску личност, на његову страсну оданост поезији“ (Александар Ристовић).

Ово подсећање не представља само понеки биографски ис-каз о „грађанској личности“ песникој, какав се каткад појави у беседама лауреата – махом Мильковићевих савременика и пријатеља (Иван В. Лалић, Добротлав Смиљанић). Подсећање се може састојати и у својеврсној провери: колико и којим еле-ментима Мильковићева ауторска поетика улази у корпус „сте-чене“ традиције савременог српског песништва (наравно, све то с обзиром на поезију добитника ове награде)?

Честа је и добро уврежена претпоставка да стваралаштво добитника ма којег признања треба да кореспондира с опусом писца чије име то признање носи. Међутим, илузорно било тражити висок степен кохеренције те (елиотовски схваћене) традиције искристалисане око једне књижевне награде, јер то би управо значило да наградом треба одликовати тек једну, у најгорем случају епигонску књижевну оријентацију.

Свакако, и међу лауреатима награде „Бранко Мильковић“ могуће је препознати настављаче одређених поетичких стремљења нишког песника.² Највише је оних који се могу видети као следбеници концепције поезије као патетике ума, и то оних чије се мисаоне преокупације везују за тзв. „метапоет-ске“ садржаје (Никола Вујчић, Дејан Алексић...). Чини се још да је међу славодобитницима успостављен однос квантитативне равнотеже између поборника поетике „рекуперације“ и носи-лаца поетске „еманципације“ (Тихомир Брајовић), дакле оних

² Ово евентуално „следбеништво“ не би требало (ре)конструисати на основу беседа лауреатâ, изречених приликом уручења награде, јер беседе су примарно похвална слова, а тек онда и аутпоетички искази.

који су окренути националној традицијској основи: Милосав Тешић, Алек Вукадиновић; и оних који су првенствено у дијалогу са модерном европском (и светском) поезијом и уметношћу: Драган Јовановић Данилов, Ана Ристовић. Поменута равнотежа чини се сасвим оправданом, јер трагова Мильковићевог присуства има и у морфолошком опредељењу за сонет Мирослава Максимовића и у обнови фолклорно-митолошке симболике Рајка Петрова Нога. Пуну стваралачку синтезу двеју мильковићевских традиција затичемо у опусу једног од скораšњих и намлађих лауреата, Алена Бешића.³

С друге стране, ствари не стоје много друкчије ни када се у поезији добитникâ награде нађе на поетске чиниоце сасвим туђе Мильковићевом песничком рукопису: на примат нарације у ауторском поступку, на тематски повратак исткуственој стварности или заокрет према поп-култури (Енес Халиловић, Живорад Недељковић, Горан Станковић). И ова места, на којима је тешко констатовати Мильковићево присуство, у тренутку када поезије нема у „слуху и духу читалаца“, када се песништво наведеним обележјима прилагођава ненаклоњеном времену и публици, сведоче о „страсној оданости поезији“ лауреатâ. И тиме награда „Бранко Мильковић“ успешно испуњава свој задатак.

³ Међу добитницима награде најмање је protagonista тзв. „поетике иновације“, где спадају на пример Милутин Петровић и Ненад Јовановић. Најзад, мишљење Васе Павковића да је ово признање „веома добро, мада и помало конзервативно, пратило промене на савременој сцени српске лирике“ (курзив А. К.), посредно потврђује овде изнесену тврђњу о општој културној оријентацији књижевних награда као установа културе.